

ODRAZ SLOVENSKEHO POLITICKÉHO PROSTREDIA V POLITICKÝCH A CIRKEVNÝCH VÍZIÁCH BISKUPA JOZEFA JURAJA STROSSMAYERA. K POČIATKOM KATOLÍCKEHO SLAVIZMU¹

Reflection of the Slovak Political Environment in the Political
and Ecclesiastical Visions of Bishop Jozef Juraj Strossmayer.
On the Origins of Catholic Slavism

Luboslav Hromják

DOI: 10.17846/CL.2023.16.1.65-77

Abstract: HROMJÁK, Luboslav. *Reflection of the Slovak Political Environment in the Political and Ecclesiastical Visions of Bishop Jozef Juraj Strossmayer. On the Origins of Catholic Slavism.* The world historiography has so far paid attention to the well-known phenomena of Pan-Slavism and Austro-Slavism in connection with the unification process of Slavic nations. The author of this scholarly study defines the fundamental aims of each term and then points out the significant influence of the Slovak intelligentsia of the 19th century, standing in the origins not only of Pan-Slavism (Ján Kollár), but also of Catholic Slavism (Štefan Moyses), which were significantly followed and promoted in European society by the Croatian Bishop Jozef Juraj Strossmayer. The author describes the beginnings of Strossmayer's collaboration with both Kollar and Moyses, as well as his change of attitude from Pan-Slavism through Austro-Slavism to Catholic Slavism, in which Moyses and Strossmayer played a decisive role. The study emphasizes the connection between the Slovak and Croatian national movements, which proves to be indicative for a better understanding of Slovak history, especially in the second half of the 19th century as well as in the first half of the 20th century. In the conclusion of the study, the author emphasizes the significance of the millennial celebrations of the arrival of Sts. Cyril and Methodius in Great Moravia, which were the beginning of the public manifestation of Catholic Slavism in the Habsburg Monarchy.

Keywords: *Pan-Slavism, Austro-Slavism, Catholic Slavism, Cyril and Methodius cult, national movement of Slovaks and Croats, Moyses, Strossmayer*

Úvod

Veľká francúzska revolúcia, ktorá významným spôsobom ovplyvnila politicko-spoločensko-náboženskú situáciu v Európe v 19. storočí, nastolila v Európe novú éru národov. Myšlienka národného zjednotenia Francúzov, ako aj koncept prevzatia politickej moci z rúk monarchu do rúk národa značne podnietila úsilie ostatných európskych národov o národnú a politickú jednotu. Ani slovanskému prostrediu, poznačenému štátnou, politickou, národnou i náboženskou

¹ Vedecká štúdia bola podporená grantovým programom KEGA č. 011KU-4/2023 s názvom *Sociálna práca založená na morálnych hodnotách – inovácia študijného programu.*

rozdobenosťou, zjednocovací proces nebol cudzí. Svetová historiografia pozná pre slovanské politické hnutie druhej polovice 19. storočia usilujúce sa o politické zjednotenie slovanských národov dva historické fenomény, a to panslavizmus a austroslavizmus. Systematický historický výskum vo Vatikánskych archívoch, ktorý sme realizovali v rokoch 2004 – 2007, však odhalil dosiaľ neznámy politický a cirkevný zástoj Svätej stolice v slovanskej otázke, ktorý možno označiť termínom *katolícky slavizmus* (Hromják 2010).

Pod pojmom *panslavizmus* rozumieme politické, národné a kultúrne úsilie rozdrobených slovanských národov o ich národné a politické zjednotenie pod záštitou cárskeho Ruska. Za ideového tvorca tohto smeru možno považovať slovenského evanjelického pastora a spisovateľa Jána Kollára (1793 – 1852), rodáka z Mošoviec, ktorý debutoval básnickou zbierkou *Slávy dcera* (1824). Túto teóriu o slovanskej vzájomnosti rozpracoval vo svojom najvýznamnejšom filozofickom diele *O literárnej vzájomnosti medzi kmeny a nářečnými slavskými* (1836). Uvedené dielo vyšlo v rozšírenej nemeckej mutácii v roku 1837 v Lipsku pod názvom *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschieden Stämmen und Mundarten der slawischen Nation* (Kollár 1837) a bolo preložené do viacerých slovanských rečí. Jeho vízia o Slovanoch sa opierala o filozofický základ nemeckého filozofa a filológa Johanna Gottfrieda Herdera (1744 – 1803), ktorý vo svojich dielach pripisoval osobitnú civilizačnú misiu slovanským národom pre Európu a predpovedal im priaznivú budúcnosť (Ďurica 2006, 6088-6089; Pichler 1998, 47; Városová 1957, 124-169; Kirschbaum 1966; Abramowicz et al. 1978, 626), kým Maďarom negatívnu (Barany 1968, 19). Herder zohral celkovo rozhodujúcu úlohu pri vytváraní ideového základu pre intelektuálne elity slovanských národov v strednej a východnej Európe, pričom jeho vízie budúcnosti jednotlivých európskych národov v tomto geopolitickom priestore vychádzali z dobových koncepcií, v ktorých pojmy typu štát, ľud, národ nadobúdali výrazný ideologický rozmer spájaním svetonázoru o budúcnosti národov a civilizácií s filozofiou dejín (Barnard 1965, 17).

Ján Kollár, ktorý sa ešte počas svojich štúdií v Jene dostal do kontaktu s intelektuálnymi kruhmi Weimaru, vo svojich dielach reflektoval na dobovú nemeckú filozofiu, a to predovšetkým na filozofiu Johanna Gottfrieda Herdera, Georga Wilhelma Fridricha Hegela a Immanuela Kanta. Odmietol čistý intelektualizmus a v zhode s dobovými filozofickými prúdmi Európy zastával postoje, ktoré viedli k zavedeniu filozofických intelektuálnych teórií do praxe s cieľom rozvoja jednotlivých národov, ako aj celého ľudstva (Máhrík et al. 2020, 43-52; Kondrla et al. 2022, 19-30; Akimjak – Hlad – Ďatelinka 2022, 47-54). Podľa neho národy sú formou, prostredníctvom ktorej ľudstvo realizuje svoj vývoj smerujúci k intelektuálnemu a morálnemu rozvoju (Krupa 2022a, 81-103; Murgaš et al. 2022, 17-36; Kobylarek – Madej – Roubalová 2022, 7-16; Akimjak – Račková 2018, 29-38; Majda 2018, 93-104). Rozvoj jednotlivých národov nie je podľa Kollára automatický ani fatalistický, ale predpokladá vedomé zapojenie sa ľudského faktora do procesu formácie moderných európskych národov. Podiel tak jednotlivcov, ako aj spoločnosti na rozvoji ľudstva je podľa Kollára morálnym imperatívom (Lojan 2018, 84-92). V zhode so svojím učením dospel k záveru, že ak Slovania majú zohrať Herderom predpokladanú misiu v rozvoji európskej civilizácie, je nevyhnuté, aby sa intelektuálne elity aktívne zapojili do procesu zjednotenia všetkých slovanských etník a do vytvorenia jedného veľkého slovanského národa, ktorý len takto bude vedieť konkurovať nemeckému národu.

Kollár si bol vedomý, že zjednotením Slovanov bude slovanský národ predstavovať numericky najsilnejší národ Európy. V rámci tejto vízie o jedinom slovanskom národe vypracoval na lingvistickom základe vlastnú vedeckú teóriu o existencii kmeňov tohto národa, v rámci ktorých aj napriek jeho slovenskému pôvodu Slováci vzhľadom na podobnosť jazyka patria do spoločného kmeňa slovanského národa spolu s Čechmi, kým Chorváti, Srbi a Slovinci podľa Kollára predstavujú jeden ilýrsky, resp. juhoslovanský kmeň slovanského národa.

Realizáciu jednotného slovanského národa postavil na dvoch základných pilieroch: na počiatočnom úsilí o zjednotenie najprv jednotlivých slovanských kmeňov a následnom pestovaní vedomia slovanskej vzájomnosti, ktoré malo prostredníctvom vzájomnej pomoci napomáhať presadzovanie národných požiadaviek jednotlivých slovanských národov. V týchto dvoch zámeroch videl Kollár nástroj na dosiahnutie určeného cieľa sformovať jediný slovanský národ. Kollára, ktorý sa filozoficky a jazykovedne venoval Slovanom, možno považovať za zakladateľa slavistiky, ktorú od roku 1849 prednášal vôbec ako prvý profesor slavistiky na svete na univerzite vo Viedni (Ďurica 2006, 6088). Medzi jeho hlavných stúpencov v slovenskom, prevažne evanjelic-kom prostredí, patrili vzdelanec Jozef Šafárik (1795 – 1861), ktorý nadviazal na Kollára vo svojom hlavnom diele *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, v ktorom ale poprel existenciu spoločného kmeňa Čechov a Slovákov a deklaroval samostatný slovenský národ (Šafárik 1826), a najvýznamnejší predstaviteľ slovenskej šľachty Ľudovít Štúr (1815-1856), ktorý v roku 1844 kodifikoval moderný spisovný slovenský jazyk. Kodifikáciu spisovného jazyka vnímal ako manifestáciu „ducha národa“ (Pichler 1998, 49; Kružliak 1965, 129-130; Sutherland 1985, 109). S dovolením cisára Františka Jozefa publikoval v roku 1845 dielo *Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarizmus* (Štúr 1845). V ňom informoval európsku verejnosť o národnom a politickom útlaku Slovákov (Visco 2000, 145). Štúr svoje vízie o politickom a národnom vývoji Slovanov, ktoré opieral o Hegelovskú dialektiku a idealizmus, o Herderov koncept zavŕšenia dejinného vývoja nie v dejinách Nemcov, ale Slovanov a o Kollárovu ideu slovanskej vzájomnosti, obohatenú o schopnosti Slovanov humanizovať svet, vyjadril vo svojom diele *Das Slawenthum und Welt der Zukunft*, ktorý pre zákaz zo strany cisára publikoval v ruskej verzii v roku 1867 v Moskve (Štúr 1867; Štúr 1931).² Štúr patrili medzi zostavovateľov *Slovenského prosbopisu* a členov delegácie, ktorá cisárovi Františkovi Jozefovi v marci 1849 predložila požiadavku na odčlenenie Slovenska z Uhorska, vytvorenie samosprávnej slovenskej korunnej krajiny, priamo podriadenej centrálnym štátnym orgánom vo Viedni.

V tejto iniciatíve podporili slovenských vlastencov chorvátski politici na čele s bánom Jelačićom a srbským kniežaťom Obrenovičom (Maťovčík 1992, 534). V českom intelektuálnom prostredí nadviazal na Jána Kollára Josef Jungmann a Josef Dobrovský. Idey Jána Kollára zasiahli aj chorvátske intelektuálne kruhy, spomedzi ktorých udržiaval živý kontakt s Jánom Kollárom predovšetkým Ljudevit Gaj, zakladateľ illirizmu, a tiež chorvátsky katolícky biskup Josip Juraj Strossmayer, narodený v roku 1815, teda v tom istom roku ako Ľudovít Štúr (Šuljak 2006, 33; Cepelić – Pavić 1900-1904, 30). O význame a vplyve Jána Kollára na myslenie Josipa Juraja Strossmayera svedčí fakt, že počas svojich filozofických a teologických štúdií v centrálnom seminári v Budapešti (1833 – 1838) navštívil spolu so svojimi spolužiakmi v roku 1835 Jána Kollára (Ušák 1978, 109), ktorý v tom čase pôsobil ako evanjelický pastor medzi slovenskými evanjelikmi v Budapešti, kde sa sformovalo jedno z najdôležitejších centier slovenského národného, politického a kultúrneho života. Strossmayer udržiaval kultúrne kontakty s Jánom Kollárom aj v 40. rokoch 19. storočia počas svojich štúdií vo Viedni. Kvôli nim sa Strossmayer stal presvedčeným stúpencom Kollárovej myšlienky slovanskej vzájomnosti (Judák – Sedlák 2006a, 79-80). Takto Strossmayer predniesol obhajobu slovanských národov na zhromaždení ríšskej rady 21. júna 1860 potom, čo gróf Juraj Majláth vyhlásil všetkých obyvateľov Uhorska za Maďarov, spochybňujúc ich nemecký, slovenský alebo rumunský pôvod, a maďarčinu za jediný štátny jazyk Uhorska. Biskup Strossmayer nielenže obraňoval osobitným spôsobom Slovákov v Uhorsku a oprávnenosť používania slovenského jazyka na úradoch, ale zastal sa práva Slovákov na vlastný národný život a jeho právne

² V pôvodnej nemeckej verzii vyšlo toto dielo až v roku 1931, v slovenčine až v roku 1941 pod názvom *Slovanstvo a svet budúcnosti*.

ukotvenie v zákonodarstve Uhorska v rámci domáhania sa zrovnoprávnenia všetkých Slovanov v Uhorsku (Polla 1970, 18).

Strossmayerov prejav na ríšskom sneme vyvolal silnú odozvu v slovenskom prostredí. Slováci na čele s Andrejom Radlinským, Františkom Víťazoslavom Sasinkom a Jánom Palárikom zaslali práve biskupovi Strossmayerovi ďakovný list 15. augusta 1860, ktorý podpísalo 70 významných slovenských kňazov, učiteľov, právnikov a priemyselníkov. V tomto liste, uverejnenom v časopise *Tatran*, nazvali Strossmayera „Zastupiteľom a Obrantom národa nášho slovenského“ (Poďakovacia adresa 1861, 226-227).³ Slovensky uvedomelá inteligencia žiadala v uvedenom liste od biskupa Strossmayera, aby sa naďalej zastával práv Slovákov, spomedzi ktorých uviedli: 1. zavedenie slovenských učebníc do základných škôl; 2. zavedenie slovenského vyučovacieho jazyka na siedmich slovenských gymnáziách, reálkach a preparandiách (učiteľských ústavoch); 3. zriadenie slovenskej právnickej akadémie; 4. založenie slovenského literárneho spolku; 5. zavedenie slovenskej reči na zhromaždeniach slovenských obcí, miest a stolíc; 6. preklady štátnych zákonov nie do českého, ale do slovenského jazyka; 7. založenie samostatných slovenských novín. Cisár František Jozef vyhovel tejto žiadosti prednesenej Strossmayerom a v 23 žúpách Uhorska skutočne dovolil v úradnom styku popri nemčine a maďarčine používať aj slovenčinu, no po obnovení uhorského parlamentu v roku 1861 sa medzi jeho poslancov nedostal ani len jediný Slováč, čo malo vážne dôsledky na národný život Slovákov, keďže v uhorskom parlamente sa čoraz viac presadzovala maďarizácia nemaďarských národov Uhorska, Slovákov nevynímajúc (Judák – Sedlák 2006a, 82; Podrimavský 1992, 283).

Jediný riadne zvolený poslanec uhorského parlamentu Adolf Dobriansky, ktorý kandidoval za obvod Makovica v Šarišskej župe, síce získal post v parlamente, ale krátko na to bol z uhorského parlamentu vylúčený len preto, že sa vyhlasoval za Slovana. Na konanie uhorského parlamentu sa sťažoval biskupovi Strossmayerovi jeho blízky spolupracovník a vodca Slovákov banskobystrický biskup Štefan Moyzes a žiadal ho, aby svojím vplyvom presadil rovnoprávnosť všetkých národov Uhorska (Judák – Sedlák 2006a, 82-83). Strossmayer Moyzesovi vyhovel. V tomto duchu zostavil reč na ríšskej rade 21. júna 1860, na ktorú reagovalo také veľké množstvo Slovákov, že biskup Strossmayer sa napokon rozhodol odpovedať na tieto podnety verejným listom z 30. októbra 1860, zverejneným významným slovenským národovcom a katolíckym kňazom Andrejom Radlinským v časopise *Priateľ školy a literatúry*. Biskup Strossmayer v ňom podotkol, že to bola jeho povinnosť, pretože sám vnímal evidentnú krivdu vládnych kruhov a uhorských úradov voči Slovákom v Uhorsku. V tomto liste síce v zmysle podpory Kollárovoho panslavizmu zazlieval Slovákom jazykovú rozľuku s Čechmi, no zároveň ponúkol konkrétne návrhy, ako by sa mali Slováci presadiť na vplyvných miestach ríše. Taktiež prisľúbil, že sa bude naďalej zasadzovať za prirodzené práva a spravodlivé túžby slovenského národa (Polla 1970, 26-27).

Strossmayer skutočne podporoval všetky významné národné, vedecké, kultúrne a cirkevné ciele Slovákov. Sumou 1000 zlatých pomohol najvýznamnejšej organizácii Slovákov Matici slovenskej a v liste z 12. februára 1863 sa vyhlásil za jedného z najhorlivejších prívržencov a podporovateľov tejto inštitúcie (Novinky 1863, 3; Hurban Vajanský 1970, 2; Ušák 1978, 109). Biskup Strossmayer podporil aj výstavbu Národného domu v Turčianskom svätom Martine, na ktorý venoval 100 zlatých (SNK; ALU, 138K12). Na podporu študujúcej slovenskej mládeže stanovil sumu 50 zlatých ako tzv. Čulenovské štipendium, pomenované po zosnulom slovenskom učiteľovi a národovcovi Martinovi Čulenovi. Finančne dotoval aj rozvoj slovenskej literatúry a aktivity slovenského akademického spolku *Tatran* vo Viedni (Judák – Sedlák 2006b, 125). Udržoval čulý kontakt so všetkými významnými slovenskými národovcami, ako Štefanom Moyzesom, Svetozárom Hurbanom

³ Tento list sa nachádza aj v Archíve biskupstva v Dakove BA Dakovo, List Slovákov z Pešť-Budína z 15. augusta 1860.

Vajanským, Matúšom Dulom, Ferkom Sasinkom, Jánom Palárikom, Andrejom Radlinským, Štefanom Hýrošom, Michalom Chrásteckom, Jozefom Karolom Viktorínom, Jánom Izákom, historikom Teodorom Ortvyom (SNK, ALU, M90C22, M23L70) a tiež so slovenským poslancom Jánom Bobulom. Bobulovmu synovi Jánovi bol dokonca aj krstným otcom a Bobulovcov aj osobne navštevoval v Budapešti (Judák – Sedlák 2006b, 124).

Okrem podpory slovanskej vzájomnosti Josip Juraj Strossmayer do vzniku katolíckeho slavizmu podporoval aj Kollárovu myšlienku panslavizmu politickej jednoty slovanských národov pod záštitou Ruska a národnej jednoty všetkých Slovanov. Neskôr prešiel do platformy austroslavizmu, čo je možné vnímať v liste Viktorínovi z 18. mája 1860. V ňom Strossmayer vyjadril svoju príslušnosť k jedinému slovanskému národu nasledovne: „Ja som vrúcny priateľ svojej slovanskej materskej reči a svojho národa, a presvedčený som, že bližšia vzájemnosť pod dvojhľavým orlom rakúskym žijúcich Slovanov jich spoločná potreba jest. Všetko, čo je spôsobilý tento obaľný sväzok stúžiť, rád podporujem. So zvláštnym zalúbením pozorujem úkazy pohyblivejšieho národného života v najneprajnejších pomeroch mocnárstva nášho žijúcich Severoslovanov“ (K Oslave Jeho Excellencie [...] 1860, 61-63). Pod Severoslovanmi v koncepcii panslavizmu vnímal Slovákov. Panslavizmus mal i naďalej silné zázemie v protestantskom i ortodoxnom prostredí, menej však v katolíckom prostredí, zvlášť v slovenskom katolíckom prostredí. Jednou z príčin odmietania panslavizmu v katolíckom prostredí bola obava z oslabenia katolicizmu západných Slovanov z dôvodu numerickej prevahy pravoslávnych východných Slovanov. V katolíckom prostredí sa tak ujal viac austroslavizmus. Preto sa nemožno diviť, že aj keď Strossmayer spočiatku stál na platforme panslavizmu, postupne prešiel na platformu austroslavizmu a neskôr sa myšlienkovito našiel v katolíckom slavizme, ktorý mal svoje počiatky v slovenskom katolíckom prostredí. V tomto zmysle priateľstvo Moyzesa so Strossmayerom výrazne ovplyvnilo príklon Strossmayera ku katolíckemu slavizmu.

Pod pojmom *austroslavizmus* rozumieme úsilie o politickú a kultúrnu jednotu Slovanov žijúcich na území habsburskej monarchie, založenej na posilnení samospráv a zriadení národných parlamentov až po federalizáciu monarchie bez narušenia jednoty krajiny a bez snahy o vytvorenie vlastných národných štátov Slovanov. Medzi hlavných predstaviteľov patria zo slovenského prostredia katolícky kňaz a mysliteľ európskeho významu Ján Palárik, banskobystrický biskup Štefan Moyzes, Andrej Kmeť, ale aj slovenský evanjelik Pavol Jozef Šafárik, ktorý svoj silný austroslavizmus vyjadril slovami „*genericum* musí byť pre Slovanov Rakúsko a *specificum* Slovák, Čech, Chorvát...“ (Abramowicz 1980, 37; Ďurica 1981, 71-73; Novotný 1970, 544-564; Stoklásková 1999, 307-308). Z českého prostredia bol hlavným predstaviteľom austroslavizmu František Palacký, známy svojím výrokom „Ak by aj Rakúsko neexistovalo, museli by sme si ho vytvoriť“ (Kann 1964, 172; Mésároš 2000, 21-22), a z chorvátskeho prostredia záhrebský arcibiskup Juraj Haulík a neskôr aj biskup Josip Juraj Strossmayer. Na tejto platforme existoval neskôr aj tzv. belvederský kruh, ktorý sa vyformoval okolo následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este, ktorý v snahe o zachovanie celistvosti monarchie presadzoval nevyhnutnú federalizáciu krajiny. Na túto tému bolo už vypublikovaných množstvo vedeckých i odborných historických štúdií.

Omnoho potrebnšie je však pozastaviť sa pri už zmienenej spolupráci a výraznom ideovom ovplyvňovaní Strossmayera zo strany slovenského katolíckeho biskupa Štefana Moyzesa (1797-1869). Práve tento tandem Moyzes a Strossmayer tvoril základnú bázu na zrod doposiaľ ešte vo vedeckých kruhoch stále málo známeho historického fenoménu katolíckeho slavizmu. Počiatky tejto spolupráce, ktorá nebola náhodná, je možné pozorovať už v prvej polovici 19. storočia. Štefan Moyzes nebol chorvátskemu národnému pohybu cudzí a svoje aktivity vyvíjal v centre tohto hnutia v Záhrebe. Moyzes totiž v rokoch 1829 – 1847 pôsobil ako profesor filozofie a gréčtiny na Kráľovskej akadémii v Záhrebe a rokoch 1847 – 1850 ako kanonik záhrebskej kapituly a rektor seminára v Záhrebe, kde pôsobil ako záhrebský arcibiskup, a neskorší kardinál Juraj Haulík,

rodák z Trnavy, ktorý nadviazal na prácu svojho predchodcu Alexandra Rudnaya, slovenského vlastenca a ostrihomského arcibiskupa (Lacko 2011, 161-166; Prikrýl 2000, 462).⁴ Z uvedeného vyplýva, že spolupráca predstaviteľa slovenského národného pohybu s chorvátskym prostredím nebola výnimočná a bolo by potrebné v budúcnosti tento rozmer viac preskúmať a rozvinúť. Línia historického výskumu v sledovaní spolupráce medzi slovenským a chorvátskym prostredím je z hľadiska pochopenia slovenských dejín 19. storočia a sčasti aj 20. storočia podľa našej mienky kľúčová vzhľadom na podobnosť národných aspirácií a konfesiónálne zloženie krajiny i vzhľadom na zapojenia sa do národného pohybu v kontexte uhorskej politiky.

Spolupráca medzi Štefanom Moyzesom a Josipom Jurajom Strossmayerom však mala najvýraznejší dopad tak na slovenské, ako aj chorvátske prostredie, keďže mala za následok ideový počiatok katolíckeho slavizmu, ale aj celkovej spolupráce medzi slovenským a chorvátskym národným hnutím (Judák – Sedlák 2006a, 79-80). Obaja boli menovaní za biskupov po revolúcii 1848 – 1849, teda v čase ústupkov viedenského dvora voči požiadavkám nemaďarských národov Uhorska. Takisto mali úzke kontakty s cisárskym dvorom a politickou elitou cisárstva, v rámci ktorej vynikal chorvátsky bán Josip Jelačić, ktorý sa v oboch prípadoch pričínil o ich menovanie za biskupov. Takto bol 18. novembra 1849 Josip Juraj Strossmayer menovaný za bosniansko-sriemského biskupa v Djakove. Toto menovanie potvrdil aj pápež Pius IX. 20. mája 1850 (Šuljak 2006, 34). Vzhľadom na predchádzajúcu spoluprácu Moyzesa a Strossmayera, vďaka ktorej sa Strossmayer stal v slovenských katolíckych kruhoch známym, slovenské prostredie privítalo menovanie Josipa Strossmayera s veľkým nadšením. Toto menovanie malo pozitívny ohlas tak v dobovej tlači, ako aj u slovenských biskupov: košického biskupa Jozefa Kunszta a rožňavského biskupa Juraja Schoppera, ktorým biskup Strossmayer poslal svoj príhovor pri príležitosti svojej inštalácie v Dakove 29. septembra 1850 (AAC, 1668/1850; Judák – Sedlák 2006a, 80; Rizner 1933, 183; Hlaváč 1994, 71-72). Štefan Moyzes, ktorého na post banskobystričského biskupa podporoval aj osobne Josip Juraj Strossmayer (Ušák 1978, 109) a záhrebský biskup slovenského pôvodu Juraj Haulik, bol menovaný za biskupa Banskobystrickej diecézy 30. augusta 1850. Menovanie potvrdil pápež Pius IX. 18. februára 1851 (Lacko 2011, 161).

Získaním biskupských postov sa posilnilo postavenie Moyzesa a Strossmayera, čím vznikli priaznivé podmienky na vznik katolíckeho slavizmu, ktorého ideovým tvorcom bol pravdepodobne Štefan Moyzes. Strossmayer totiž ešte dlhodobejšie inklinoval ku Kollárovým myšlienkam

⁴ Juraj Haulik sa narodil 20. apríla 1788 v Trnave. Teologické štúdiá absolvoval v Ostrihome, Trnave a vo Viedni. Kňazskú vysviacku prijal v roku 1819. Pôsobil najprv ako kaplán v Komárne a Pešti, neskôr na ostrihomskom vikariáte v Trnave ako archivár, notár a tajomník, v roku 1820 sa stal tajomníkom ostrihomského arcibiskupa a slovenského národovca Alexandra Štefana Rudnaya a v roku 1825 aj ostrihomským kanonikom, čím mu Rudnay pripravil cestu na arcibiskupský stolec v Záhrebe. Od roku 1830 zastával úlohu radcu uhorskej miestodržiteľskej rady v Budíne, od roku 1831 bol aj radcom a referentom uhorskej kráľovskej dvornej kancelárie vo Viedni. V roku 1831 sa stal titulárnym biskupom, od roku 1838 sídelným biskupom v Záhrebe a v roku 1845 dokonca aj najvyšším politickým predstaviteľom Chorvátska – chorvátskym bánom. V roku 1853 bol vymenovaný za vöbec prvého arcibiskupa a v roku 1856 dokonca kardinála v dejinách Chorvátska. Podporoval výrazne chorvátske národné hnutie a založil najvýznamnejšie chorvátske inštitúcie. Podľa vzoru prvého učiteľského ústavu v Uhorsku v Spišskej Kapitule založil učiteľský ústav v Záhrebe. Podporoval rozvoj katedier chorvátskeho jazyka na školách. Založil vöbec prvý chorvátsky katolícky časopis *Katolički zagrebački list* a knižné vydavateľstvo *Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima*. Jeho zásluhou vzniklo v Záhrebe chorvátske národné divadlo a jeho pričinením sa ako prvé divadelné predstavenie zrealizovala hra slovenského národovca a kňaza Jána Palárika *Drotári*. Mal zásluhu na tom, že sa rektorom seminára a záhrebským kanonikom stal Štefan Moyzes, ktorému vytvoril cestu na post banskobystričského biskupa. Zomrel 11. mája 1869 v Záhrebe.

panslavizmu a až po menovaní za biskupa postupne prechádzal čoraz viac v kontexte lojálnosti voči viedenskému cisárskemu dvoru, ktorý v rámci *ius circa sacra* mal právo nominovať a aj menovať biskupov, na koncept austroslavizmu. Moyzes už v Záhrebe predstavoval významného exponenta viedenského dvora a jeho cirkevnej politiky. Katolícky slavizmus je vskutku istým druhom kompromisu medzi panslavizmom a austroslavizmom, pretože neopúšťa koncept potreby zjednotenia všetkých Slovanov v duchu panslavizmu, avšak na rozdiel od panslavizmu, ktorý dáva do popredia úlohu Rusov v tomto procese, kladie vodcovskú úlohu do rúk katolíckych Slovanov sústredených predovšetkým na území habsburskej ríše v duchu austroslavizmu. Dokonca predpokladá významnú úlohu rakúskeho cisára pri získaní východných Slovanov do lona Katolíckej cirkvi v obave o možnú pravoslavizáciu prevažne katolíckych západných a južných Slovanov prostredníctvom panslavizmu.

Základom katolíckeho slavizmu bola aplikácia Herderovej filozofie o misii Slovanov pre Európu do prevažne náboženského kontextu, v rámci ktorého figurovalo presvedčenie stúpcov katolíckeho slavizmu v osobitné poslanie katolíckych Slovanov v dejinách Európy v procese zjednotenia východných Slovanov s Rímom a v obrodení európskej civilizácie. Katolícki Slovania v katolíckom slavizme predstavovali potenciálny unionistický most medzi katolíckou a pravoslávnu cirkvou. Náboženským spojivom v katolíckom slavizme medzi východnými a západnými Slovami sa mal stať posilnený cyrilo-metodský⁵ kult, v ktorom sa kládol akcent na poslušnosť a odovzdanosť sv. Cyrila a Metoda Apoštolskému stolcu. Katolícky slavizmus, odvolávaním sa zasa na spoločné cyrilo-metodské duchovné a kultúrne dedičstvo, na ktoré nadväzovali takmer všetci Slovania, zvlášť Slováci a Chorváti, zároveň upevňoval pôvodne panslavistickú myšlienku slovanskej vzájomnosti. Cyrilo-metodská misia, spájajúca kultúrnu tradíciu kresťanského Východu a Západu (Kocev et al. 2017, 88-97; Hetényi – Ivanič 2021, 417; Hlad 2021, 176-190; Nowak 2020, 55-68), mala v rámci unionistických a už aj ekumenických snáh katolíckeho slavizmu priviesť väčšiu časť Slovanov, prevažne sústredených v ortodoxnej cirkvi, k jednote so Svätou stolicou (Čečatka 2006, 108-111).⁶ Boli to unionistické dôvody, ktoré napriek vernosti Svätej stolici viedli Josipa Juraja Strossmayera k odmietnutiu dogmy o neomylnosti pápeža na I. vatikánskom koncile (1869 – 1870), keďže prijatie tejto dogmy považoval Strossmayer za vytvorenie prekážky ekumenického dialógu medzi východnými a západnými Slovanmi (Judák – Sedlák 2006b, 127). Tento jeho úprimný úmysel vnímalo slovenské katolícke prostredie s porozumením. Keď noviny a časopisy, ktoré boli nepriateľsky ladené voči Slovanom, zneužili Strossmayerov postoj a publikovali nepravdivé články spochybňujúce jeho oddanosť voči pápežovi, slovenskí národovci adresovali Strossmayerovi list, v ktorom ho ubezpečili o oddanosti a uznaní jeho práce na cirkevnom poli zo strany Slovákov a články označili za „zlomyseľné utrhaniny“. Pre biskupa Strossmayera tieto prejavy podpory zo strany Slovákov zohrali dôležitú úlohu (Drobné zprávy 1870, 3). Kým unionisticky ladený pápež Pius IX., počas ktorého pontifikátu sa konal 1. vatikánsky koncil, toto úsilie Strossmayera nepochopil a ostro kritizoval, jeho nástupca pápež Lev XIII., ktorý otvoril dialóg medzi pravoslávnu a katolíckou cirkvou v duchu neskoršieho ekumenizmu, toto Strossmayerovo úsilie pochopil a neskôr sa pod jeho vplyvom aj zapojil do budovania katolíckeho slavizmu. Vplyv Strossmayera na ekumenické poňatie zblížovania Slovanov s Rímom v zmysle rešpektovania a pestovania vlastných tradícií kresťanského Východu a Západu vyjadril pápež v epochálnej encyklike *Orientalium Dignitas* z 30. novembra 1894, v ktorej vyzdvihol bohatstvo kresťanského Východu a ktorú možno považovať za Magnu chartu ekzeziologického chápania východných cirkví zo strany Katolíckej cirkvi (Esposito 1961, 463).

⁵ Pravopisnej podobe adjektíva *cyrilo-metodský* sa venoval P. Petráš (2017, 251-261).

⁶ Unionizmus bol smer, ktorý sa usiloval v Katolíckej cirkvi o latinizáciu pravoslávnych kresťanov, kým ekumenizmus sa usiluje o zjednotenie východných a západných kresťanov, rešpektujúc vlastnú tradíciu.

V období biskupského pôsobenia Štefana Moyzesa a Jozefa Juraja Strossmayera sa stretáva- me s prvou významnou verejnou manifestáciou katolíckeho slavizmu, ktorou boli milénárne oslavy príchodu slovanských vierozvestov svätého Cyrila a Metoda⁷ na Veľkú Moravu. Biskup Strossmayer sa postavil do čela katolíckeho slavizmu a patril medzi najvýznamnejšie osobnosti Katolíckej cirkvi v rakúskej ríši, ktoré sa zapojili do príprav cyrilo-metodských milénárnych osláv. Svoju výzvu na organizovanie osláv adresoval záhrebskému arcibiskupovi a kardinálovi Jurajovi Haulíkovovi (Judák – Sedlák 2006b, 124). Význam tohto milénia si uvedomoval Strossmayer o to viac, že bol biskupom bosniansko-sriemskej diecézy, kde sa nachádzalo starobylé rímske biskup- ské sídlo Sirmium (Sriemska Mitrovica), ktoré bolo po avarských nájazdoch rozvrátené, ale pápež ho v čase misie solúnskych bratov na Morave určil za arcibiskupské sídlo svätého Metoda.

Na Strossmayerovu výzvu reagoval Andrej Radlinský v časopise *Cyryll a Method* už v roku 1861, keď uverejnil Strossmayerov list a podnecoval aj slovenských katolíkov k prípravám na blížiac sa oslavy (Strossmayer 1861, 406-407). Takto bolo súčasťou príprav na milénárne osla- vy na Slovensku *Memorandum slovenského národa* z 5. – 6. júla 1861, predostreté 12. decembra 1861 vo Viedni pod vedením biskupa Štefana Moyzesa a evanjelického superintendenta Karola Kuzmányho. V tomto memorande sa Slováci domáhali svojich základných politických, národných, administratívnych a kultúrnych práv, ako aj uznania národného znaku a vyhlásenia svätého Cyrila a Metoda za slovenských národných patrónov (Náhalka 1961, 97-108). V rámci príprav milénárnych osláv v roku 1863 vznikla najvýznamnejšia národná a kultúrna inštitúcia Slovákov *Matica sloven- ská*, ktorej predsedom sa stal Štefan Moyzes. Slovenský evanjelik a významný slovenský spisovateľ Svetozár Hurban Vajanský nazval katolíckeho biskupa Štefana Moyzesa v *Slovenských národných novinách* „priamym nasledovníkom Cyrila a Metoda, najväčším zjavom slovenského života, najjas- nejšou slovenskou hlavou“ (Národné noviny, 1897). Štefan Moyzes organizoval v roku 1863 mile- nárne oslavy príchodu sv. Cyrila a Metoda na územie dnešného Slovenska v slovenských diecézach. Centrom týchto slovenských cyrilo-metodských osláv malo byť sídlo najstaršej slovenskej diecézy Nitra, založenej pápežom Jánom VIII. v roku 880 apoštolským listom *Industriae tuae*. Pre váhavý a miestami aj odmietavý postoj uhorských biskupov pôsobiacich na území Slovenska však nitriansky biskup Augustín Roškoványi tento návrh Štefana Moyzesa odmietol, ale založil aspoň finančnú zá- kladinu svätého Cyrila a Metoda (40 000 zlatých) určenú na podporu chudobných slovenských štu- dentov (Vragaš 1991, 80). Štefan Moyzes sa preto obrátil na spišského biskupa Ladislava Zábojského, ktorý ako podporovateľ slovenského národného pohybu a bernolákovčiny túto myšlienku podporil. Pri tejto príležitosti vydal biskup Zábojský osobitný pastiersky list, v ktorom vyzdvihol zásluhy svä- tého Cyrila a Metoda pri šírení kresťanstva (Judák 2021, 14-25; Ivanič 2022, 106-126; Judák – Hlad – Ďatelinka 2022, 40-52; Kondrla et al. 2022, 149-159), pri rozvoji duchovného a kultúrneho života Slovákov (Strossmayer 1863; Judák – Petrikovičová – Akimjak 2022, 615-630; Krupa 2022b, 160-169; Hetényi 2019, 141-158; Lenciš 2021, 73-85). Spolu s klérom organizoval cyrilo-metodské oslavy po celej Spišskej diecéze v dňoch 5. – 12. júla 1863 (Kútnik-Šmálov 1947, 138-155; Sedlák 2001, 200). V banskobystrickom biskupstve sa konali cyrilo-metodské oslavy jubilea počas celého roka, ale svoje vyvrcholenie mali 15. marca 1863. Na slávnosti 31. mája 1863 sa uskutočnila posviacka prvého kostola na Slovensku zasväteného svätému Cyrilovi a Metodovi (Považan 1969, 29; Bagin 1985, 23; Kružliak 1963, 70-72).⁸ Hudobný skladateľ Ján Levoslav Bella, ktorý v tom čase študoval za kato- líckeho kňaza v banskobystrickom seminári, zložil pri príležitosti milénárnych osláv štvorhlasný starosloviensky *Otče náš*. Do týchto osláv v zmysle slovensko-chorvátskej spolupráce bol zapojený aj hudobný velikán slovenského pôvodu Franz List, ktorý skomponoval hudbu pre zbor na slová

⁷ Používaniu prívlastku *svätý* pred menami Cyril a Metod sa venoval P. Petráš (2021, 194-208).

⁸ Banskobystrická diecéza pričinením Štefana Moyzesa od roku 1853 pravidelne slávila sviatok sv. Cyrila a Metoda v banskobystrickom slovenskom kostole.

srbského spisovateľa Meda Pucića (tal. Orsato Pozza) *Slavimo slavno Sloveni* a hymnus pre organ a mužský zbor *U slavu Sv. Ap. Cyrila a Metoda* (Demko 2003, 87-88; Franz Lis(z)t, stratený syn Slovenska 2005, 22).

Milenárne oslavy v rámci počiatkovej podpory katolíckeho slavizmu, ktorý vznikol v domácom prostredí, mali významný dopad na cirkevný a liturgický život Slovanov na území rakúskej ríše v podobe sformulovania spoločnej žiadosti niektorých chorvátskych, českých a slovenských biskupov z roku 1863 (Parravicini 2004, 34), predovšetkým biskupa Štefana Moyses, Josipa Juraja Strossmayera a olomouckého arcibiskupa Fridricha kardinála Fürstenberga o spoločné liturgické slávenie sviatku sv. Cyrila a Metoda na území habsburskej monarchie. V tejto žiadosti im pápež Pius IX. vyhovel a s platnosťou od roku 1864 (ASV 1863, 130rv) bolo presunuté liturgické slávenie sviatku svätého Cyrila a Metoda zo 14. marca, ako to dosiahla cisárovná Mária Terézia pre habsburskú ríšu od pápeža Pia VI. bulou z 21. júla 1777 (Bagin 1987, 194; Judák – Čekovská 1996, 152), na 5. júla, ako sa domáhal opát kláštora Emauzy pri Prahe Pavol Horský, odvolávajúci sa na miestnu tradíciu zachytenú od roku 1592 (ASV 1863, 123rv). Banskobystrický biskup Štefan Moyzes, veľký ctiteľ sv. Cyrila, zomrel priamo v deň nového dátumu liturgického slávania sviatku svätého Cyrila a Metoda 5. júla 1869 v milénarom roku od smrti svätého Cyrila (Petrovský 2000, 956).

Záver

V tejto štúdií sme v krátkych obrysoch načrtli počiatky katolíckeho slavizmu v slovenskom prostredí a jeho odlišnosti od panslavizmu a austroslavizmu. Z uvedeného je zrejmé, ako sa počiatky tohto fenoménu zaujímavým spôsobom zrodili práve v slovenskom prostredí, ktoré už aj v tých časoch bolo výrazne utláčané silnejúcim maďarským vlastenectvom, predstavovaným všeobecne ako uhorským vlastenectvom. V časoch, keď slovenský prvok v plurinacionálnej spoločnosti habsburskej monarchie bol po porážke maďarskej revolúcie v roku 1849 podporovaný viedenským cisárskym dvorom, slovenské katolícke elity na čele so Štefanom Moyzesom využili túto politickú situáciu veľmi promptne na presadenie národných záujmov a za veľmi krátky čas utvrdili spojenie s chorvátskym prostredím, v ktorom našli podporu svojich národných snáh. Prozreteľnosťou sa stala spolupráca Moyses so Strossmayerom, čo sa ukázalo hlavne po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867. Vtedy, na rozdiel od Chorvátov, ktorí si čiastočne udržali autonómne postavenie v Uhorsku, sa Slováci dostali do silného útlaku zo strany štátnych orgánov. Strossmayer sa postavil na čelo zápasu nielen o práva Chorvátov, ale zvlášť po smrti Moyses zaujal vedúce postavenie aj v slovenskom národnom hnutí, usilujúcim sa o zrovnoprávnenie Slovákov s dominantným maďarským obyvateľstvom krajiny. Strossmayer po smrti Moyses napokon prevzal aj vedúcu úlohu v presadzovaní katolíckeho slavizmu a pre túto myšlienku získal samotného pápeža Leva XIII., ktorým sa katolícky slavizmus stal súčasťou kľúčovej pápežskej politiky.

REFERENCES

- Abramowicz, Leo et al.* 1978. Enciclopedia Europea VI. Milano.
Abramowicz, Leo et al. 1980. Enciclopedia Europea X. Milano.
Akimjak, Amantius – Hlad, Lubomír – Anton Ďatelinka. 2022. Kierkegaard's reading of reality. In *XLinguae* 15/1, 47-54.
Akimjak, Amantius – Račková, Olga. 2018. Influence of spirituality on the natural behavior of people. In *Revue Internationale des Sciences humaines et naturelles* 8/4, 29-38.

- Archivio Segreto Vaticano (ASV)*. 1863. Rubr. 247, fasc. 1, f. 123, 130rv.
- Archivum Archiepiscopalis Cassoviensis (AAC)*. 1850.
- Archív literatúry a umenia (ALU)*.
- Bagin, Anton*. 1987. Apoštoli Slovanov Cyril a Metod a Veľká Morava. Trnava.
- Bagin, Anton*. 1985. Cyrilometodské kostoly a kaplnky na Slovensku. Trnava.
- Barany, George*. 1968. Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism. Princeton.
- Barnard, Frederick M.* 1965. Herder's Social and Political Thought. From Enlightenment to Nationalism. Oxford.
- Cepelić, Milko – Pavić, Matija*. 1900-1904. Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački i sriemski god (1850 – 1900). Zagreb.
- Čečatka, Antun*. 2006. L'ecumenismo di J. J. Strossmayer. In Naumow, Aleksander – Scarpa, Marco (ed). Strossmayer e il dialogo ecumenico. Venezia, 108-111.
- Demko, Miroslav*. 2005. Franz Lis(z)t, stratený syn Slovenska. In Pohľady 4, 22.
- Demko, Miroslav*. 2003. Stratený syn Slovenska Franz Liszt. Bratislava.
- Drobné zprávy*. 1870. Drobné zprávy. In Národné noviny 1/10, 3.
- Đurica, Milan*. 2006. Heslo Kollár, Ján. In Melichiorre, Virgilio (ed). Enciclopedia filosofica VI. Milano, 6088-6089.
- Đurica, Milan*. 1981. Heslo Šafárik, Pavel Jozef. In Bernáth, Mathias – Nehring, Karl (ed). Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas IV. München, 71-73.
- Esposito, Rosario*. 1961. Leone XIII e l'Oriente Cristiano. Roma.
- Hetényi, Martin*. 2019. The cyrillo-methodian cult and religiosity in Slovakia from the 19th to the 21st century. In Konštantínove Listy [Constantine's Letters] 12/1, 141-158.
- Hetényi, Martin – Ivanič, Peter*. 2021. The Contribution of Ss. Cyril and Methodius to Culture and Religion. In Religions 12/6, 417.
- Hlad, Lubomír*. 2021. Homília Mons. Viliama Judáka prednesená na púti pri príležitosti slávnosti sv. Cyrila a Metoda dňa 5. júla 2020 v Nitre a jej prínos k rozvoju cyrilometodskej tradície [Homily of Monsignor Viliam Judak for Sts. Cyril and Methodius Pilgrimage Spoken on 5 July 2020 in Nitra and Its Contribution to the Development of Cyrillo-Methodian Tradition]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 14/2, 176-190.
- Hlaváč, Albert*. 1994. Andrej Radlinský. Trnava.
- Hromják, Luboslav*. 2010. Lo slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi. Praha.
- Hurban Vajanský, Svetozár*. 1970. Život Štefana Moysesova. Martin.
- Ivanič, Peter*. 2022. Relics of St. Constantine-Cyril in Slovakia. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 15/2, 106-126.
- Judák, Viliam*. 2021. Od vita monastica k via cyrillometethodiana. Benediktínske fundamenty cyrilometodskej duchovnej cesty medzi Nitrou a Skalkou [From Vita Monastica to Via Cyrillometethodiana Benedictine Foundations of Cyrillo-Methodian Spiritual Journey between Nitra and Skalka] In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 14/2, 14-25.
- Judák, Viliam – Čekovská, Edita*. 1996. Prehľadné cirkevné dejiny. Bratislava.
- Judák, Viliam – Hlad, Lubomír – Ďatelinka, Anton*. 2022. Kultúrno-historický rozmer cyrilometodskej misie v kontexte neskorších cirkevných diel na Slovensku [The Cultural-Historical Dimension of the Cyril and Methodius Mission in the Context of Later Ecclesiastical Works in Slovakia]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 15/1, 40-52.
- Judák, Viliam – Petrikovičová, Lucia – Akimjak, Amantius*. 2022. Religious Tourism on the Example of Nation Pilgrim Places in Slovakia (Patronages of the Virgin Mary). In Journal of Education Culture and Society 13/2, 615-630.
- Judák, Viliam – Sedlák, Peter*. 2006a. Jozef Juraj Strossmayer a Slováci. In Duchovný pastier 87/2, 79-83.

- Judák, Viliam – Sedlák, Peter. 2006b. Jozef Juraj Strossmayer a Slováci – 2. časť. In *Duchovný pastier* 87/3, 124-127.
- K Oslave Jeho Excellencie, Osvieteného Pána Jozefa Strossmayera. 1860. In *Sokol* 1/8, 61-63.
- Kann, Robert A. 1964. Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918 II. Graz-Köln.
- Kirschbaum, Jozef. 1966. Ján Kollár, Slovak poet of Pan Slavism. Winnipeg.
- Kobylarek, Aleksander – Madej, Martyna – Roubalová, Marie. 2022. Communication Community in the Pefigurative World. In *Journal of Education Culture and Society* 13/2, 7–16.
- Kocev, Pavle – Kondrla, Peter – Králik, Roman – Roubalová, Marie. 2017. Sv. Kliment Ochridský a jeho pôsobenie v Macedónsku [St. Clement of Ohrid and his activities in Macedonia]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 10/2, 88-97.
- Kollár, Jan. 1837. Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation. Leipzig.
- Kondrla, Peter – Majda, Peter – Králik, Roman – Máhrik, Tibor. 2022. Transformations of Cyrillo-Methodian tradition in contemporary religiosity. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 15/2, 149-159.
- Kondrla, Peter – Maturkanič, Patrik – Taraj, Martin – Kurilenko, Viktoria. 2022. Philosophy of Education in Postmetaphysical Thinking. In *Journal of Education Culture and Society* 13/2, 19–30.
- Krupa, Jozef. 2022a. Návrhy na spresnenie teologickej terminológie v slovenčine: Tretia časť. In *Studia Theologica* 24/3, 81-103.
- Krupa, Jozef. 2022b. Spresnenie výrazu „neveriaci“ ako príspevok k rozvoju cyrilo-metodského filozofického dedičstva [Clarification of the Term 'Unbeliever' as a Contribution to the Development of the Cyrillo-Methodian Philosophical Heritage]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 15/2, 160-169.
- Kružliak, Imrich. 1963. Písomné a výtvarné prejavy cyrilometodského kultu u Slovákov. In *Most* 10/1-4, 70-72.
- Kružliak, Ivan. 1965. Ľudovít Štúr. In *Most* 12/3-4, 129-130.
- Kútnik-Šmálov, Jozef. 1947. Zástoj katolíckej hierarchie v slovenskom národnom a kultúrnom živote. In Galan, Peter (ed). *Mons sancti Martini*. Ružomberok, 138-155.
- Lacko, Richard (ed). 2011. Banskobystrické biskupstvo [Bishopric of Banskobystrica]. Baďín.
- Lenciš, Štefan. 2021. Theological view of the phenomenon of Christian pilgrimage – Homo viator. In *Review of Theology Social Sciences and Sacred Art* 1/1, 73-85.
- Lojan, Radoslav. 2018. Svedomie ako norma morálky. In Majda, Martin et al. (ed). *Znaky časov v cirkvi a spoločnosti*. Ružomberok, 84-92.
- Majda, Peter. 2018. Odpustenie z pohľadu viery a psychológie. In Majda, Martin et al. (ed). *Znaky časov v cirkvi a spoločnosti*. Ružomberok, 93-104.
- Maťovčík, Augustín a kol. 1992. Slovenský biografický slovník. Martin.
- Máhrik, Tibor – Vasbieva, Dinara – Králik, Roman – Kondrla, Peter. 2020. Salvation as the teleological vector in Kierkegaard's practice in christianity. In *European Journal of Science and Theology* 16/4, 43-52.
- Mésároš, Július. 2000. Osobitosť historických podmienok riešenia národnostnej otázky habsburskej ríše v revolučných rokoch 1848 – 1849. In Sedlák, Imrich (ed). *Slováci v revolúcii 1848 – 1849*. Martin, 21-22.
- Murgaš, František – Petrovič, František – Maturkanič, Patrik – Králik Roman. 2022. Happiness or Quality of Life? Or Both? In *Journal of Education Culture and Society* 13/1, 17–36.
- Náhalka, Štefan. 1961. Osudy „Memoranda národa slovenského“ vo Viedni. In *Most* 8/3-4, 97-108.

- Národné noviny*, 1897, 28/247.
- Novinky*. 1863. Novinky. In Pešťbudínske vedomosti 3/30, 3.
- Novotný, Ján*. 1970. K politickej činnosti Pavla Jozefa Šafárika za revolúcie 1848 – 1849. In *Historický časopis* 3, 544-564.
- Nowak, Joachim*. 2020. Mutual understanding of religions – interreligious dialogue. Objectives, requirements, continuation. In *Revue Internationale des Sciences humaines et naturelles* 10/1, 55-68.
- Parravicini, Giovanna*. 2004. Cirillo e Metodio. Milano.
- Petráš, Patrik*. 2017. Problematika používania zloženého adjektíva cyrilo-metodský (cyrilo-metodovský): kodifikácia a jazyková prax. [The Topic of the Usage of the Complex Adjective ‘cyrilo-metodský’ (‘cyrilo-metodovský’): Codification and Use in Language Practice]. In *Konštantínove listy* [Constantine’s Letters] 10/1, 251-261.
- Petráš, Patrik*. 2021. K zhode adjektívneho prívlastku svätý s viacnásobným členom vyjadreným menami svätých (na príklade spojení svätý Cyril a Metod – svätí Cyril a Metod) [On the Agreement Between Adjective “svätý” (Saint) and Multiple Word Structures Containing the Names of Saints [Using the Examples “svätý Cyril a Metod” (Saint Cyril and Methodius) and “svätí Cyril a Metod” (Saints Cyril and Methodius)]. In *Konštantínove listy* [Constantine’s Letters] 14/1, 194-208.
- Petrovský, Karol*. 2000. Moyses Štefan. In Pašteka, Július (ed). *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava, 956.
- Pichler, Tibor*. 1998. *Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava.
- Podrímavský, Milan* (ed). 1992. *Dejiny Slovenska III*. Bratislava.
- Podakovacia adresa*. 1861. In *Tatran* 1, 226-227.
- Polla, Belo*. 1970. Slovenské politické snahy v rokoch 1859 – 1860. In *Historické štúdie* 15, 18-27.
- Považan, Ján*. 1969. Štefan Moyses. Martin.
- Prikryl, Lubomír*. 2000. Heslo Haulik, Juraj. In Pašteka, Július (ed). *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava.
- Rizner, Ludovít*. 1933. *Bibliografia písomníctva slovenského V. Martin*.
- Sedlák, Imrich*. 2001. *V čertažiacich búrok*. Martin.
- Slovenská národná knižnica (SNK)*. Martin.
- Stoklásková, Zdeňka*. 1999. Spojení sil pro vznešené cíle. In Šmahel, František (ed). *František Palacký (1798 – 1998). Dějiny a dnešek*. Praha, 307-308.
- Strossmayer, Josip Juraj*. 1861. List Jeho Excellencie p. Juraja Jozefa Strossmayera. In *Cyrill a Method* 12/51, 406-407.
- Strossmayer, Josip Juraj*. 1863. Pastiersky list o jubileu sv. C. a sv. M. Levoča.
- Sutherland, A.X.* 1985. Studies into the intellectual history of Slovak nationalism. In Litva, Felix – Visco, Augustín (ed). *Slovak Studies XXV*. Cleveland- Rome, 109.
- Šafárik, Jozef*. 1826. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Buda.
- Štúr, Ludovít*. 1845. *Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarizmus*. Wien.
- Štúr, Ludovít*. 1931. *Das Slawenthum und Welt der Zukunft*. Bratislava.
- Štúr, Ludovít*. 1867. *Slavjanstvo i mir budućego*. Moskva.
- Šuljak, Andrija*. 2006. Josip Juraj Strossmayer vescovo di Djakovo. In Naumow, Aleksander – Scarpa, Marco (ed). *Strossmayer e il dialogo ecumenico*. Venezia, 33-34.
- Ušák, Vít*. 1978. *Slováci v Chorvátsku*. Cleveland – Rím.
- Várossová, Elena*. 1957. Svetonáhľad a obrodenecká ideológia Jána Kollára. In *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*. Bratislava.

- Visco, Augustín. 2000.* La Slovacchia nel quadro della monarchia Austro-Ungarica. In Kútny, Ivan (ed). *Slovak Studies XXXI-XXXII.* Rome, 145.
- Vragaš, Štefan. 1991.* Cyrilometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov. Zürich, Toronto, Bratislava.

doc. HEDr. Luboslav Hromják, PhD.
The Catholic University in Ružomberok
Faculty of Theology
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Slovakia
luboslav.hromjak@ku.sk
ORCID ID: 0000-0003-3752-656X